

Os encontros escolares de xogos tradicionais

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 78-82

Xosé Manuel Barreiro Insua

Presidente de Brinquedia, Rede Galega do Xogo Tradicional

brinquedia@brinquedia.net

Patrimonio Lúdico Galego

Corría o mes das nosas letras do ano 2004. O país enteiro homenaxeaba a Xaquín Lorenzo, Xocas, e na cidade que o viu nacer un grupo de persoas realizaba un curso sobre xogos e deportes populares e tradicionais. Nese curso xorde a idea ou a necesidade de crear algo que poña en contacto as persoas e colectivos que traballan arredor do noso patrimonio lúdico. Un patrimonio aletargado, mais non desaparecido. Estamos seguros de que nese intre a Xaquín Lorenzo aledaríase o corazón, e ata hai quen di que o veu sorrir axecendo detrás dunha fiestra.

Un mes máis tarde, en Melide, é o momento do papelo-rio, e alí redáctase e asíñase un documento fundacional. Na caída da follá dese mesmo ano celébranse na Capela as *Xornadas de xogos populares* nas que un grupo numeroso de persoas, maiormente relacionadas co ensino, adquire o compromiso de intentar introducir nos centros escolares de Galicia os xogos tradicionais, e ao mesmo tempo, organizar unha olimpiada de xogos tradicionais para escolares, que fose un punto de encontro e de práctica dos mesmos, una festa do noso xogo tradicional. Un obxectivo este que fixo mudar o nome de *olimpiadas* polo de *encontro*, máis acaído ás pretensións dos argallantes que non querían caer na tentación de que alguén puidese velo como nunha competición entre escolas.

Poñelo a andar foi cuestión de unhas poucas xuntanzas á beira do Eume e dunha mancha de correos electrónicos, ata que no maio de 2005 vén ao mundo o *I Encontro Escolar de Xogos Tradicionais*. A cita, casualidade ou sino?, foi no Parque de Santo Domingo de Bonaval, a carón do Museo do Pobo Galego, o museo de Galicia que soñara

Xaquín Lorenzo, Xocas. Xuntos dous soños feitos realidade.

A finalidade que guiou esta primeira convocatoria e que tamén inspirará todas as vindeiras, foi a de intentar contribuír á difusión do patrimonio lúdico galego – un dos máis ricos de Europa– e a de procurar que o xogo tradicional tivese máis presenza non só nos currículos escolares senón sobre todo nas nosas clases. En definitiva, o que pretenden estes encontros é que os xogos practicados en cada escola, sexan compartidos e practicados nun gran día de festa onde se dean non só as relacións entre nenos e nenas de diferentes escolas do país, senón tamén que xerasen, dentro das posibilidades, unhas relacións interxeracionais que enviasen unha mensaxe esperanzadora: os xogos de onte son os xogos de hoxe e serán os xogos de mañá.

Centos de nenos e nenas chegados de toda Galicia coa súa lelicia e rechouchío empezaron a espertar dun letargo de anos o noso patrimonio lúdico. A festa do xogo tradicional estaba en marcha. As moitas carencias dun evento que acababa de nacer eran suplidas polas gañas e ilusión das persoas integrantes da organización e polas moitas axudas recibidas de amigos, familiares e do propio profesorado que acompañaba os distintos colexios participantes. O último sábado de maio do 2006 dáse o pistoletazo de saída ao *I Encontro Escolar de Xogos Tradicionais*, que será un punto e seguido no devir do noso patrimonio lúdico.

Foron vindo ano tras ano, maio tras maio, outros encontros. Cada vez nun sitio distinto. Percorrendo o país para que ningún quedase sen saber do seu espertar. O segundo realizouse un sábado 20 de maio na Acea da Má, en Culleredo, mais un día de cans onde a auga que caía a caldeiros deixou os campos impracticables e fíxonos

repartirnos aos cerca de noventa rapaces e rapazas polos polideportivos dos arredores, tanto das instalacións como dos colexios próximos. Aquele encontro supuxo para *Brinquedia* un punto de inflexión. Ningún encontro máis sen un plan alternativo que contemplase posibles inclemencias meteorolóxicas.

E así, dándolle voltas a unhas cabezas que non paraban, fomos confeccionando os alicerces para un terceiro Encontro. Un evento que desta vez viaxou ás terras ourensás do Pereiro de Aguiar, concretamente ás instalacións do Complexo de Montreir. Unhas instalacións preparadas para outro tipo de eventos deportivos pero que desta vez acolleron a máis de setecentos alumnos e alumnas chegados de todos os puntos de Galicia dispostos a amosar algo diferente ao que alí se viña practicando habitualmente. Neste Encontro sae a luz a publicación *Xoguetes Tradicionais para nenas, para nenos, para maiores*, realizado coa colaboración do Colexio de Arquitectos de Galicia dentro do *Proxecto Terra*, un libríño que recolle arredor de trinta xogos tradicionais e que serviu de agasallo para todos os participantes e colaboradores.

Continuamos o noso peregrinar por terras galegas cun evento

que cada vez ía callando na xente máis nova, e non tan nova, do país. Dirixímonos ao Sur para asegurarnos de que ningún fenómeno meteorolóxico nos obrigase a marchar co rabo entre as pernas, especialmente aos cada vez máis animados escolares. Xuntáronse sobre oitocentos e foron as instalacións da Feira Internacional de Silleda o lugar escollido para o *IV Encontro escolar de xogos tradicionais*, que seguía medrando e que por primeira vez contou coa colaboración dun grupo de monitores e monitoras que estaban a realizar os seus estudos de 2º curso da titulación de Técnico/a de Actividades Culturais no CIFP *Ánxe Casal* da Coruña. Unha colaboración que se fixo xa definitiva ata o momento actual, formando parte os Encontros da propia formación destes estudantes.

No mes de maio de 2010 celébrase o *V Encontro escolar de xogos tradicionais* no Pazo de congresos e exposicións de Lugo. Un Encontro que sufrirá con respecto aos anteriores unhas pequenas mudanzas. Prodúcese unha apertura á creación de novos espazos de exhibicións e demostracións de actividades realizadas polas entidades asociadas. É o momento de gozar da práctica de deportes autóctonos, pouco promocionados polas institucións pero

aínda moi vivos. Estamos a falar das diferentes modalidades de chave (Ferrol, Santiago, Ourense), de birlos (celta, ao canteiro, de lastra...) ou da loita galega (*A cambadela*).

No ano 2011 non se realizou o Encontro; entre as causas mencionaremos a que consideramos a principal: un cambio de responsables na Xunta Directiva de Brinquedia deixou sen tempo material aos novos para organizar o evento dese ano. Houbo que agardar a xuño do 2012. Por primeira vez abandonabamos o mes de maio para mergullarnos nun tempo onde xa case tocábamos coas puntas dos dedos o remate de curso. Foi na Fundación de Exposicións e Congresos da Estrada onde celebramos o VI Encontro escolar de xogos tradicionais cunha das máis baixas participación. Por una banda, a coincidencia cun evento de carácter ecolóxico-educativo organizado por un xornal galego, e por outra o mal estar entre o profesorado polas medidas adoptadas pola Consellería de Educación ao principio de curso –que se visualizou deixando de realizar e de colaborar coas actividades extraescolares e complementarias dos centros– puideron provocar que a participación fose menor.

A pesar da escasa asistencia – sobre trescentos alumnos e alumnas– as sensacións que os participantes expresaron deste Encontro foi das máis positivas. Queremos pensar que un dos motivos puido ser o dispor de máis tempo en cada xogo.

Ano 2013. Por primeira vez na historia, Galicia será a organizadora do Festival Europeo de Xogos Tradicionais. Baixo o nome de LUDARIA, este singular evento vai contar cunha chea de actividades que conforman un programa suxestivo e de gran riqueza que vai deixar o mundo do patrimonio lúdico galego á altura dos mellores de Europa.

Celebráronse a Asemblea da Asociación Europea de Xogos e Deportes Tradicionais, o Encontro Escolar de Xogos Tradicionais e o Festival Internacional de Xogos e Deportes Tradicionais. Desenvolvéronse tamén naqueles días outros eventos de carácter musical, comunicacións e congresos paralelos que versaban sobre a temática que nos ocupaba: os xogos e deportes tradicionais no espazo europeo.

As rúas e prazas de Ourense acolleron durante tres días persoas chegadas de diversos países europeos e algunha tamén de fóra deste continen-

te. O día reservado para o Encontro deste ano foi o sábado 22 de maio e o lugar, as instalacións do Campus Universitario de Ourense. Dende a organización quixemos mandar una nota informativa polas características especiais dese ano, xa que as exhibicións programadas para a tarde non se realizaron no mesmo lugar que os xogos dos nenos, como era habitual, senón dentro da zona monumental de Ourense:

Dende Brinquedia, a Rede galega do xogo tradicional, queremos facer de novo o voso acordo de que o vindeiro sábado, 22 de Xuño de 2013, celebrarase o VII Encontro Escolar de Xogos Tradicionais. A cidade elixida esta vez será Ourense e o lugar onde se practicarán os xogos será o Campus Universitario. Dito evento comezará ás 11 da mañá.

Como algúns e algunhas de vós xa coñecedes (por terdes asistido a anteriores edicións), o Encontro é unha actividade que pretende divulgar, practicar e asentar os xogos de tradición cultural, pero tamén busca o contacto entre familiares, nenas e nenos. Por tal motivo convidamos tamén a nais, pais, avoas e avós para que asistan ao citado acto.

Este ano contamos coa particularidade de que o Encontro atópase inserido na celebración de "Ludaria 2013", un festival europeo dos xogos e deportes tradicionais. Deste xeito, na tarde do citado día, en diferentes puntos do casco histórico de Ourense haberá demostracións e poderanse practicar xogos e deportes tradicionais galegos, españois e tamén europeos.

E así foi... pais, nais, avós, avoas, fillos, fillas que ían desfilando polas rúas e prazas ourensás e que en cada currunchito atopaban un enredo nado en calquera parte do mundo. Ou-

rense estaba sendo convertida nunha grande enciclopedia de xogos e de xogueteas a nivel internacional.

A sona do xogo tradicional e dos encontros escolares empezou a saír fóra do ámbito escolar e deixou de querer por asociacións veciñais, entidades culturais ou os mesmos concellos. Empezaron así a demandar a realización destes encontros nas súas vilas ou parroquias. Tal foi o caso do *VIII Encontro escolar de xogos tradicionais* que viaxou a Cabreiros, no concello de Xermade, na Terra Chá, da man da Asociación de Veciños de Cabreiros, do Concello de Xermade e da Universidade de Santiago de Compostela, que lle buscaron acubillo dentro do programa das *X Xornadas interxeracionais rurais*. Neste Encontro debe ser destacada a alta participación nas exhibicións de pola tarde das persoas maiores. Estábase a cumprir un dos obxectivos principais dos Encontros: a transmisión de saberes entre diferentes xeracións.

Despois desta magnífica experiencia foi a Asociación *Ponte... nas Ondas* quen nos propuxo realizar o *IX Encontro escolar de xogos tradicionais* en Melgaço (Portugal). Un reto importante na vida dos Encontros, pois trátase de cruzar o pai Miño e de mergullarnos en terra irmá. Isto suporía unha mudanza nas condicións do alumnado para participar. Pequenos obstáculos burocráticos que non impediron a participación de moitos dos colexios da Galiza que xa eran habituais nos Encontros. Hai que destacar nesta edición o bo facer tanto da Asociación *Ponte... nas Ondas*, que nos acompañou en todo momento, así como da Cámara Municipal de Melgaço coa súa alcaldesa e Vereadora de Cultura sempre á fronte.

Para o *X Encontro escolar de xogos tradicionais* fomos reclamados pola Asociación XOTRAMU (Xogos Tradicionais

Muimenta), no concello de Cospeito, na Terra Chá. Dentro da súa *VIII Festa do xogo tradicional*, e compartindo tempo e espazo cos seus xogos e deportes chegados de moitos lugares de Galiza e fóra dela, desenvolveuse o noso Encontro cunha notable participación de alumnado. Nesta xornada cabe destacar a presentación do primeiro libro da colección *Xogueteas naturais* de Xosé López e Xosé Manuel García, dous virtuosos na construción de enredos para os pequenos e non tan pequenos. Este primeiro libro leva por títulos *Argalladas dos Pícaros. Outono-Inverno* ao que lle seguiría *Argalladas dos Pícaros. Primavera-Verán*, os dous editados por Ouvirmos.

No *XI Encontro Escolar de Xogos Tradicionais* visitamos Narón. Alí, nas magníficas instalacións do CPI do Feal, xuntáronse centos de nenos e nenas chegados de toda Galiza dispostos a pór en práctica e compartir os xogos que durante o curso viñeran desenvolvendo nos seus respectivos colexios. Para o 2019 agárdanos San Sadurniño onde temos previsto realizar o *XII Encontro escolar de xogos tradicionais*, pero mentres tanto continuamos a xogar nos nosos centros, porque xogar nunca foi perder o tempo.

Durante os doce anos xa labrados, os Encontros foron cumprindo parte das súas expectativas. Introducir os xogos nos nosos centros para que formen parte da programación xeral do curso e se practiquen durante o mesmo. Chegar a compartilos con todos aqueles, con todas aquelas que, coma nós, xogando aprenden que detrás de todos estes enredos hai una cultura, un país, unha forma de ser, de entender o mundo e de formar parte del. Cada vez que a un Encontro escolar se incorpora un colexio novo, unha asociación nova, uns pais que traen os fillos por primeira vez, a ledicia

é grande porque sabemos que é a semente que algún día será froito.

Vemos que cada vez son máis os colexios que teñen o xogo tradicional como unha alternativa ou como un complemento aos deportes estandarizados no tempo de lecer. Material á súa disposición, espazos habilitados e tempo no que eles lideran, organizan, concordan regras, é dicir, prepáranse para a vida, edúcanse. Tamén van en aumento os profesores e profesoras que incorporan ás súas clases ordinarias os xogos tradicionais como un recurso didáctico e pedagóxico. Neste senso merece ser destacado o caso dos colexios que fixeron dos seus patios verdadeiros centros de interpretación do xogo tradicional ou daqueles que colleron a fórmula do Encontro para celebralos con outros centros da súa comarca.

Pensamos que se logrou poñer de actualidade uns enredos que ían quedando no maxín dunhas xeracións que non eran capaces de transmitirlos aos máis novos. Dignificouse a súa práctica e dotouse dunha organización de persoas de referencia, de contido, de criterio, de traballo

colectivo, de estudos e traballos de compilación.

Mais non todo son logros os alcanzados polos Encontros. Queda moito camiño por andar. Non todas as experiencias que se están levando a cabo nos nosos centros teñen continuidade. Algunhas son froito dun día, o magosto, o entroido, o día das letras galegas... calquera evento temporal é enchido co noso patrimonio lúdico. Botamos en falta, as máis das veces, unha programación xeral que os inclúa e os practique todo o ano.

Do mesmo xeito, desexaríamos que os nosos Encontros non se quedasen só no ámbito escolar, que tivesen unha maior influencia na súa contorna. Pensamos que non callou na comunidade educativa todo o que quixeramos. Entendeuse como unha iniciativa de determinadas persoas, de determinado colectivo. Foi difícil, e continúa a selo, traspasar a titularidade do evento ao colectivo, a ser patrimonio de toda a comunidade escolar ou de todas as persoas e colectivos que practican xogo tradicional. Pode que non fose posible ou que, de facelo así, se desvirtuase a súa natureza, pero

a día de hoxe sería un xeito de garantir a súa continuidade.

Botamos en falta o espírito asociativo doutras décadas que aínda se conserva nalgúns barrios das nosas cidades e tamén no mundo rural, mais bastante morno no seu rebulir. Moi centrado na demanda de infraestruturas como sinal de progreso e pouco ao fortalecemento do noso tecido cultural. Sería este un eido onde se podería xeneralizar a práctica dos xogos e de proxectalos a outros ámbitos dunha sociedade cada día máis necesitada de xogar.

Sirva esta pequeno compilación dos Encontros escolares tamén como homenaxe e agradecemento a todas as persoas, institucións, asociacións, empresas... que coa súa impagable colaboración os fan posibles ano tras ano. ■